

Görüşler / Opinion Papers

Türkiye İçin Bir Enformasyon Politikasının Ana Öğeleri Neler Olmalı?

What Should Be the Main Drivers of an Information Policy for Turkey?

M. Ender Arkun*

Öz

Bu yazıda enformasyon bilimi ve teknolojisinin dünyada ulaştığı çağdaş boyut ve kuzey yarım küre ülkelerinin bu alanda ulaştıkları ve ulaşmayı planladıkları düzey tartışıldıktan sonra bu alandaki çağdaş eğilimlere yer verilmiştir. Bu çerçevede özellikle AB ülkelerinin uyguladıkları çerçeve programlarının sonuncusu olan 6. Çerçeve Programının “Enformasyon Toplumu Teknolojileri” alanındaki öngörülerini özetlenerek, Türkiye'nin de taraf olduğu bu Programın beklentileri değerlendirilmiştir. Daha sonra, Türkiye'de bu alanda yapılmış ve yapılmakta olan çalışmalara yer verilerek, özellikle TUENA raporunun çıktıları değerlendirilmiştir. Son olarak, Türkiye tarafından benimsenmesi yerinde olacak bir enformasyon politikasının ana öğelerinin neler olması gerektiği tartışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Enformasyon politikası, Enformasyon planlaması, Bilgi teknolojileri, TUENA, E-devlet, E-toplum, İnternet.

* İnşaat Y. Müh.; TÜBİTAK Bilim ve Teknoloji Politikaları Daire Başkanı; İnşaat ve Çevre Teknolojileri Araştırma Grubu, Yürütme Komitesi Sekreteri, Atatürk Bulvarı 221, 06100 Kavaklıdere-Ankara, (endera@tubitak.gov.tr).

Abstract

In this article, following a general evaluation of the modern level of understanding attained in the world and particularly in the more advanced countries of the northern hemisphere regarding information science and technology, current trends in this area has been analysed. Particular reference is made to the EU Sixth Framework Programme's "Information Society Technologies" thematic area and the expectations of this programme, of which Turkey is a full member, has been summarised. Subsequently a general evaluation has been made of the activities so far undertaken in information technologies and policies thereof in Turkey and specially, the outcomes of the TUENA report summarised. Finally, a lengthy discussion of the nature of the policy that should be adopted and implemented with regards information activities in Turkey has been presented.

Keywords: *Information policy, Information planning, Information technologies, TUENA, E-government, E-society, Internet.*

Giriş

"Enformasyon" sözcüğü çağdaş dünyada "sanayi" sözcüğü kadar derin bir ekonomik çağrışım yapar duruma gelmiş bulunuyor. Benim enformasyon bilimiyle iç içe olduğum 1970'li yıllarda bu sihirli sözcüğe attığımız anlam ile bugün atfedilen anlam arasında özünde hiçbir farklılık olmamakla birlikte oluşturduğu yankı açısından çok büyük farklılıklar ortaya çıkmış bulunuyor. Sanki o günlerde bir bina maketiyle uğraşıyorduk da şimdi konumuz gerçek boyutlu bir gökdelen.

Peki, aradan geçen üç on yıl içinde ne değişti? Ne oldu da bu kavram böylesine yankı yapar oldu? Ülkelerin genel kalkınma politikaları kapsamında bu kadar etkin olmaya başladı? Bu soruların yanıtlarını sanırım bu yayının okurları olan değerli uzmanlar zaten biliyorlardır, bu nedenle ben bunun ayrıntısına girmeyeceğim, ancak şu sihirli kavramları ifade etmekle yetineceğim: "Yaygınlaşan, hızla gelişen ve ucuzlayan bilgi işlem ve iletişim kapasitesi", "günlük yaşamın bir parçası olan internet" ve "bilgiye dayalı ekonomi".

Yirmibirinci yüzyıl dünyasının ana ekonomik ve sosyal motorunun bilgi olduğu artık tartışılmaz bir gerçektir. Bu nedenle, dünyanın irili ufaklı pek çok devleti enformasyon politikaları geliştirme çabaları içindedir. Bunlardan bir kısmı bilginin toplumun geniş kesimlerine yaygınlaştırılmasını sağlamaya yönelik, bir kısmı da toplumun yaygınlaşan bilgilerin bir bölümünden korunmasına yöneliktir. Bu yaklaşımlar devletin, toplumun ve bilginin niteliklerine göre değişiklik göstermektedir. Ama her türlü toplum için, bilgi bir toplumsal değer ve yerine göre bir toplumsal tehlike olarak görüldüğünden bir enformasyon politikası oluşturmak artık bütün ülkeler açısından zorunlu duruma gelmiştir.

Bu yazıda, enformasyon politikaları açısından dünyada geçerli olan genel eğilimlere bakarak Türkiye için geçerli olacak bir enformasyon politikasının ana ögeleri konusunda görüşlerimi belirtmeye çalışacağım.

Enformasyon Politikalarına Global Yaklaşım

World Wide Web – Dünyaya Açılan Pencere veya Bilgi Otoyolu

30 Nisan 1993 tarihinde Avrupa Nükleer Araştırmalar Merkezi (CERN) “World Wide Web (www-web)” adını verdiği bir yazılımı, internet üzerinden genel kullanıma açmış olduğunu ilan etti (Schneegans, 2003, s. 2-7). Bu, aslında bir baraj kapağının açılmış olduğunun ilanıydı. Aradan geçen on yıl içinde sel basar gibi, enformasyon bolluğu ya da daha doğru bir deyimle, topluma mal olacak enformasyon bolluğu, bütün dünyayı bastı. Topluma açılan bilgi bolluğu, beraberinde pek çok yarar ve pek çok da sorun getirdi.

Ortam olarak interneti bugünkü düzeyde kullanılabilir duruma getiren web aslında bilgi iletişimde ve ulaşımında sağladığı kolaylığın ötesinde getirmiş olduğu ekonomik ve toplumsal yararlarla da öne çıkmış bulunuyor. Web’in yürürlükte olduğu on yıl içinde e-ticaret alanında kazanılmış milyarlarca dolar özellikle kuzey yarım kürenin gelişmiş ekonomilerine önemli bir girdi oluşturdu, başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ekonomisi olmak üzere, küresel ekonominin gelişme çizgisini korumasına yardımcı oldu. Hatta tamamen e-ticaret ve iletişime dayalı teknoloji ürünlerinin içinde yer aldığı bir borsa dahi kuruldu: *Nasdaq*.

İnternet, girişi sınırlanmış özel siteleriyle sağladığı bilgi iletişimi ve eğitim olanaklarının ötesinde, web kendi başına, herkesin kullanabileceği bir “açık üniversite” ve bir açık forum işlevini de üstlenmektedir. Üçüncü Dünya bilim toplumlarının içinde buldukları yalnızlık, günümüzde bir ölçüde web kanalıyla aşılmaktadır. Bunun birçok örnekleri var; Güney Amerika’da Honduras ve Nikaragua’da yaşanmış kasırga felaketleri ve El Salvador’un yakın zamanda geçirdiği büyük depremin yıkıntılarında kurtulmak için bu üç ülkenin kurmuş oldukları Afet Bilgi Sistemi, UNESCO’nun Hidrolojik, Oşinografik, Ekolojik ve Jeolojik çevre programları; gene UNESCO’nun bölgesel Afrika kuruluşlarıyla, Brezilya ve Hindistan uzay ajansları ile işbirliği içinde oluşturduğu, Afrika’da Sürdürülebilir Kalkınma için Uzaktan Algılama Sistemi bunların örnekleri arasındadır.

Günümüzde sanal araştırma laboratuvarları, sanal kütüphaneler ve sanal üniversite kampüsleri yaygınlaşmaktadır (Schneegans, 2003, s. 2-7). Bunların arasında, UNESCO’nun Akdeniz çevresindeki 15 ülkeyle birlikte kurduğu Avicenna (İbni Sina) Sanal Kampüsü ve Güney Doğu Asya Ekonomik İşbirliği Örgütü (ASEAN) ile UNESCO’nun ortak girişimi, bölgedeki çeşitli üniversiteler ve özel kuruluşların katkılarını içeren, Jakarta merkezli Bilim ve Teknoloji Sanal Üniversitesi önde gelen örnekler olarak göze çarpmaktadır.

ABD’nin önde gelen üniversitelerinden Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) 2002 yılında, iki bin civarında ders programını ücretsiz olarak internet üzerinden kullanıma açıldığını duyurdu. Ders programlarının, gelişmekte olan ülkelerdeki üniversitelerin kısıtlı laboratuvar olanakları da düşünülerek bütün içerikleri ve uyarlanma önerileriyle birlikte, bu üniversiteler ve öğrencileri için ücretsiz olarak erişime sunulmaktadır.

Ancak bütün bu olumlu yönlerine karşılık, kalabalık kentlerin kalabalık iş merkezleri ve kentsel yaşamın aktığı kent yolları gibi, internet de her türlü olumsuzluğun ve hatta suç eylemlerinin içinde yer aldığı büyük bir toplumsal ergime potası oluşturmaktadır. İnternet virüsleri ve porno sitelerinin ötesinde uyuşturucu, fuhuş, patlayıcı ve silaha yönelik e-ticareti de içeren bir suç ortamı da web içinde gelişme olanağı bulmaktadır. Özetle web olumlu ve olumsuz yönleriyle gerçek dünyanın ötesinde bambaşka bir dünya oluşturdu: Bir sanal dünya.

Ülkelerin Enformasyon Politikaları

Günümüzde enformasyon politikaları ifadesi, bundan 30 yıl öncesinde internet ve web'in bulunmadığı günlerde olduğundan farklı bir çağrışım yapıyor. O günlerde bir enformasyon politikasından söz etmek, bir devletin ya da büyük bir kurumun kendisi için uygun gördüğü imajı yaymak için yürüttüğü bir politika olarak algılanabilir, hatta bir propaganda yaklaşımı, "dezenformasyon politikası" kapsamında değerlendirilebilirdi. 1970'li yılların başında, TÜRDOK'ta bir "enformasyon uzmanı mühendis" olarak işe alındığımda görevimin tam olarak ne olduğunu anlamakta güçlük çekmiştim. Sonra anladım ki, işim kitaplarda ve süreli yayınlarda bulunan bilgilerin veya bu bilgilerin nerede bulunabileceğine yönelik "adreslerin" bunlara gereksinim duyanlara ulaştırılmasıydı. O zamana kadar böyle bir aracılığa ihtiyaç olabileceğini hiç düşünmemiştim. Ancak, TÜRDOK'ta eskidikçe yaptığım işin önemini zamanla kavramaya başlamıştım.

O günlerde, devletin ülke sanayisini geliştirmeye yönelik bir politikası olmakla birlikte bir "enformasyon politikası" yoktu; hatta TÜRDOK olarak bizim de yoktu; görevimizi en iyi nasıl yapabileceğimize dair sürekli bir arayış içindeydik. O tarihlerde ABD, Almanya, Japonya gibi ülkelerin bilim ve teknoloji politikalarını oluşturmuş oldukları; bu çerçevede bilgi edinme ve bilginin akışını sağlamaya ilgili bazı ilkeleri benimseyip uygulamakta olduklarını duymaktaydık; ancak bilginin yaygınlığı bugünün inanılmaz ölçülerinde değildi. Bugün olduğu gibi, neredeyse havada uçuşan milyarlarla bilgi parçası içinden istediğini yakalayıp bilgisayar ekranına indirebilmek hayal edilemez bir ütopyaydı. Bu ülkelerin enformasyon politikaları da, konunun o günkü dar kalıpları içinde oluşmuş bulunmaktaydı.

Bugün biliyoruz ki, bilginin ve buna bağlı öğrenimin, sürdürülebilir kalkınma ve fakirliğin azaltılması, gelirlerin artırılması gibi doğrudan etkilerinin ötesinde, demokrasilerin yerleştirilerek güçlendirilmesi, hastalıkların önlenmesi, toplum sağlığının ve çevrenin korunması gibi alanlarda dolaylı olarak önde gelen payı vardır. Günümüzde teknolojiye sağlanan olağanüstü gelişmelere karşın bunların bilgi iletişimi anlamına gelen enformasyon kanallarıyla yaygınlaştırılmaması durumunda, yukarıdaki yararların dünya toplumlarına yayılamayacağı ve hayal ettiğimiz bilgi toplumunun ve onun sağlamlasını beklediğimiz dünya barışının gerçekleşmeyeceğinin artık bilincindeyiz. Bugün artık elimizde bunu sağlayabilecek güçlü bir araç var: İnternet.

Buna karşın dünya nüfusunun bugün %80 oranındaki büyük bölümü, enformasyon toplumları için başlıca gereksinimler olan, telefon gibi en basit temel iletişim araçlarına bile ulaşamamakta, ulaşabilenlerin arasında interneti kullanma olanağı bulunanların oranı ise %10'un çok altında kalmaktadır (Schneegans, 2003). O halde, enformasyon toplumuna ya da daha kapsayıcı deyimle "bilgi toplumu"na ulaşabilmenin temelinde, Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) dediğimiz (basit telefondan, internet bağlantılı bilgisayara, oradan yerel alan ağlarına kadar) teknolojik gelişme ürünlerinin, ülkeler açısından her ülkenin toplumlarına ve Birleşmiş Milletler gibi dünya örgütleri açısından da dünya çapında bütün kesimlere yaygınlaştırılması birinci öncelikte gelmektedir. Ev kadınları, okul çocukları, marjinal kesimler, fakirler, hatta cezalarını çekmekte olan suçlular, bu yaygınlaşmanın dışında tutulmamalıdır. Her alanda bilgi sahibi olmanın, öğrenmenin, kendini geliştirmenin, iş sahibi olmanın, özetle toplum kesimleri için fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi bu yoldan geçmektedir.

Ülkelerin enformasyon politikaları genel çizgileriyle bu yaklaşımı içermekle birlikte, bazı kaygılar ve çekinceler nedeniyle bu temel ilkedен uzaklaşmaları içerebilmektedir. Bunların başında, toplumu zararlı bilgilerden ve suça yöneltici davranışlardan korumak ve serbestçe elde edilebilir olmamaları gereken, parasal değer taşıyan düşünce ve sanat ürünlerinin korunması gelmektedir. Yakın zamana kadar müzik, sinema ve diğer gösteri sanatlarına ait ürünler, teknolojik bilgiler ve diğer korunması gereken düşünce ve sanat eserleri, zaman zaman web ortamında genel kullanıma sunulmaktaydı ve halen de belirli ölçüde korsan sitelerde sunulmaya devam etmektedir. Devletler, bunları engelleyebilmek için şimdilerde teknik ve yasal önlemler almaya yöneliyor. Diğer bir kaygı alanı da, virüs adı verilen bilgi işlem donanımını bozucu korsan programların, internet siteleri ve e-postalar kanalıyla bilgisayardan bilgisayara atlayarak hızla yayılma potansiyeli. Bunlarla başa çıkmanın yolu gene teknik önlemlerden geçmekte, virüslere karşı korunma gereksinimi, yepyeni bir iş türünün ve kazanç kapısının da açılmasına neden olmaktadır.

Bazı katı rejimlerin hüküm sürdüğü Suudi Arabistan, İran ve Çin gibi ülkelerde rejimleri aleyhinde yayın yapan veya ideolojilerine aykırı gelen siteleri engelleme eğilimleri ön plana çıkmaktadır. Görüldüğü gibi, her türlü bilginin

yer aldığı, her türlü görüşün savunulduğu, herkesin içinde yayın yapabildiği ve herkesin girip okuyabildiği bir açık forum olan web ortamına bazı kısıtlamaların getirilmesi artık söz konusu. Bunun gerekçeleri web ortamının giderek daha fazla kötü kullanıma alet edilmesiyle birlikte, bu ortamın evdeki bilgisayarlar ve özellikle internet kafeler aracılığıyla gittikçe daha büyük bir toplum kesiminin kullanımına açılması ve bu nedenle artık daha fazla denetim gerektirmesi olarak da açıklanabilir.

E-Devlet, E-Toplum

Kuzey yarım küre ülkelerinde (özellikle Avrupa Birliği -AB- ülkeleri, ABD, Japonya ve Güney Kore gibi ileri teknolojiye sahip olanlar) genel eğilim, bilgi ve iletişim teknolojilerini, özellikle internet ortamını kullanarak hem devleti saydamlılaştırmak, hem de kâğıtla iletişim gereksinimini olabildiğince ortadan kaldırarak işlerin daha hızlı ve sağlıklı yapılabilmesini sağlamaktadır. Bu yaklaşıma verilen isim “e-devlet” ve bunun her alana ulaştığı topluma da “e-toplum” adı veriliyor. Bilindiği gibi, AB içinde yürütülen e-Avrupa projesi, bu yaklaşımın, ülke boyutunun ötesine AB boyutuna yaygınlaştırılması amacını taşımaktadır. Amaç vatandaşın, bilgisayar ekranı başında, interneti kullanarak devletle ilgili her türlü işini yapabilmesidir. Bunun kapsamına vergilerini öğrenmek ve ödemek, trafik cezalarını yatırmak, ikametgah bilgilerini yenilemek, nüfus kayıtlarını görmek, çeşitli belge ve izinleri almak gibi işlemlerle vatandaşın devlette mevcut kendisiyle ilgili kayıtları inceleyip gerektiğinde değiştirilmeleri için baş vurma, kamuda kendisini ilgilendiren mevzuatı incelemesi, çeşitli işlemler için dilekçe vermesi de bulunmaktadır. Islak imza kadar geçerli olacak elektronik imza üzerinde teknik ve hukuksal çalışmalar halen sürdürülmektedir. İleride, yeterli iletişim güvencesi sağlanabildiği takdirde, bu sistem oy vermede veya çeşitli konularda hızlı referandum uygulamalarında da kullanılabilir. Başka bir deyişle, toplumların özlediği katılımcı demokrasinin kapılarını açabilecektir.

E-devlet ve daha ilerisi e-toplum konusuna gelişmiş ülkelerin ne kadar önem verdiği, AB 6. Çerçeve Programı* içindeki 7 tematik bölümden birinin

*6th Framework Programme (FP6)- Research and Technology Development Beyond 2002-2006. [Çevrim içi], Elektronik adres: <http://www.cordis.lu/fp6/eoi-instruments>.

“Enformasyon Toplumu Teknolojileri”ne (*Information Society Technologies-IST*) ayrılmış olmasında görülüyor. Avrupa Birliği'nin önümüzdeki 20 yıl içinde, bilim ve teknolojiye ABD ve Japonya'nın önüne geçmesini sağlama hedefine yönelik, Avrupa çapında bir toplu ar-ge seferberliği olan bu Çerçeve Programlarından altıncısına, Türkiye de tam üye olarak katılmıştır. Yedi tematik bölüm içinde en büyük payın ayrılmış olduğu bölüm 3 milyar 625 milyon Euro ile Bilgi Toplumu Teknolojileridir. Onu izleyen ikinci en büyük pay onun yaklaşık 1,4 milyar Euro gerisinde olmak üzere, 2 milyar 255 milyon Euro ile “Yaşam Bilimleri, Sağlık için Genomik ve Biyoteknoloji” (*Life Sciences, Genomics and Biotechnology for Health*) alanına ayrılmıştır. Görüldüğü gibi, enformasyon toplumuna ulaşabilmek için ar-ge'ye ayrılan kaynak, sağlık amacına yönelik ileri teknolojilerin elde edilmesine yönelik olandan oldukça yüksektir.

AB 6. Çerçeve Programı içeriğindeki Bilgi Toplumu Teknolojileri (BTT) alanının odaklandığı konular; akıllı çevrenin oluşturulması, bilgi tabanlı ekonomi için her yerde ulaşılabilir hizmet ve uygulamaların gerçekleştirilmesi ve e-Avrupa 2005 hedeflerine uyumun sağlanması olarak özetlenebilir. Programın temel sosyo-ekonomik hedefleri ise; güven ve güvenliği gerçekleştirmek, sosyal bütünleşmeyi sağlamak, sürdürülebilir kalkınma ve rekabetçiliğe ulaşmak ve toplumsal, bilimsel, endüstriyel çevre ile iş dünyasının sorunlarının çözümlenmesine olanak sağlamak olarak sıralanmaktadır.

Görüldüğü gibi, bu odak noktaları ve hedefler, Türkiye için benimsenecek enformasyon politikasının odakları ve hedefleri olarak duraksanmadan kabul edilebilir niteliktedir.

Türkiye için Enformasyon Politikası

Türkiye Enformasyon Altyapısı Ana Planı (TUENA)

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), TÜBİTAK ve Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV) katılımıyla oluşturulmuş bulunan “Bilim-Teknoloji-Sanayi Politikaları Platformu” tarafından kurulmuş “Enformatik Çalışma Grubu”nun 1995 yılı Mayıs ayında yayınlanmış ve 2000'e yakın kişi ve kuruluşa gönderilmiş bulunan raporunda, Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu tehditlere dikkat

çekilerek ve enformatik sektörünün kazandığı stratejik önem vurgulanarak, enformasyon alt yapısının oluşturulması amacına yönelik bir ana plan çalışmasının yapılması gereği üzerinde durulmuştur.

Bu aşamadan sonra Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, konunun önemi nedeniyle, 23 Ocak 1996'da konuyla ilgili çeşitli kamu kuruluşlarını toplantıya çağırmıştır. Bu toplantıda, Ana Planın ulusal yararın en üst düzeye çıkarılması ve hedeflenen yetenek düzeylerine erişilebilmesi için kaçınılmaz olduğu belirtilmiş ve şu görüşlere yer verilmiştir (TUENA, 1998; TÜBİTAK-BİLTEN, 2001).

- Yeni teknolojik olanakların getireceği yasal sorunlardan kurtulmanın yolunun, elbette bu teknolojilerin ülkeye girmesini ve yaygınlaşmasını engellemek olmadığı,

- Dünya nimetlerinden alınacak payın belirlenmesinde en büyük rolü oynayan teknolojinin, benzer rolü ulusal hukukun ve yasaların biçimlendirmesinde de oynadığının göz ardı edilmemesi gerektiği,

- Enformasyon teknolojileri üzerinde etkinliğini artıranların, geleceğin enformasyon toplumunun ekonomisine olduğu kadar hukukuna da hakim olacakları,

- Bu nedenle, yapılacak düzenlemelerin zaten kullanılması kaçınılmaz olan bu teknolojilerin önünü açması ve bunu yaparken de ulusal çıkarları gözetmesi gerektiği,

- İnternetin ulusal enformasyon alt yapısının başlangıcı olarak değerlendirilmesi, bu bağlamda ulusal enformasyon alt yapısı ve bunun üzerinde geliştirilecek telematik hizmetlere ilişkin ek alt yapıların inşası konusunun bir "ana plan" çerçevesinde ele alınmasının gerekliliğidir.

Toplantı sonrasında Başbakanlık, 5 Şubat 1996 tarihli yazısıyla "enformasyon teknolojilerinin geliştirilmesi ve bilgi toplumuna geçişin sağlanması amacıyla, enformasyon alanında kamu güvenliği ve menfaatleri, sosyo-ekonomik, yasal, kurumsal ve düşünülebilecek diğer hususları da kapsayan bir enformasyon (internet dahil) politikasının geliştirilmesine" duyulan ihtiyaç nedeniyle, Ulaştırma Bakanlığı sorumluluğu ve koordinatörlüğünde, sekreterya hizmetlerini TÜBİTAK Başkanlığının yürüteceği "Türkiye Enformasyon Politikası ve Enformasyon Altyapısı Ana Planı"nın oluşturulması istenmiştir.

1996 yılında başlayan çalışmalar çerçevesinde, aynı yıl içinde dört kez toplanan kurul, bu toplantılar sonucunda şu ana ilkeleri benimsemiştir:

- Enformasyon teknolojileri alanının bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği; internetin Ulusal Enformasyon Altyapısının yalnızca başlangıç ögesi olduğu,

- İnterneti ulusal enformasyon şebekelerine çevirme yolunda dünya üzerinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin planlarını hazırlayıp eyleme geçtikleri, Türkiye'nin entegrasyonu hedeflediği Avrupa Birliğindeki bu gelişmeler karşısında kayıtsız kalamayacağı,

- Bu nedenle, internetin Türkiye uzantısının ulusal enformasyon alt yapısının ilk adımı olarak değerlendirilmesi,

- Ulusal güvenlik kavramının gerçekte ulusal menfaatlerin bir bütün olarak korunması geniş çerçevesinde ele alınması durumunda konunun kavranmasının kolaylaşacağıdır.

Çok sayıda üst düzeyde idari, teknik, kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla yürütülen çalışmanın sonucu, 1999 yılı ortasında hazırlanarak Ulaştırma Bakanlığına sunulan TUENA raporu 1999 yılı Temmuz ayında kabul edilmiştir. O tarihten sonra, konunun değişkenliği ve teknoloji-deki hızlı ilerleme göz önünde tutularak büyük ölçüde yeni eğilimler ve (DPT'nin isteğiyle) fiyatlandırmaya yönelik güncelleştirme çalışmaları sürdürülmüştür. Ancak Ocak 2000 tarihinden sonra, sık sık gerçekleşen hükümet değişiklikleri ve Ulaştırma Bakanlığının yeni kadrolarının çalışmanın perspektifini ve güncel konuların baskısı altında bu alana olan ilgilerini yitirmeleri sonucunda proje, uygulamaya yönelik önemli çıktılar oluşturamadan beklemeye girmiştir.

Görüldüğü gibi, TUENA büyük ölçüde, enformasyon teknik alt yapısı ile ilgili saptamaları ve ileriye dönük 10 yıllık perspektif içindeki gereksinimleri belirlemeye yönelik bir çalışmadır. Enformasyon politikasının sosyal (toplumsal, kurumsal, bilimsel ve diğer düşünsel) yapıya olan etkileri bu raporun ana ilgi alanı değildir. Buna karşın, TUENA kapsamında oluşturulmuş Sektörel Çalışma Gruplarının TUENA'dan beklentilerini ortaya koyan "vizyon"larına bakmak, bu boyut açısından ilgi çekici olacaktır (TUENA, 1999, s. 73-79).

Eğitim Sektörünün Vizyonu: Bilgiye kolayca ulaşan, bilgiyi kullanarak ürün ve (yeni) bilgi üretebilen, girişimci ve yaratıcı bireylerin yetiştirilmesine olanak sağlayacak öğrenme alt yapısının, ulusal enformasyon alt yapısının tümleşik bir parçası olarak oluşturulmasıdır.

Sağlık Sektörünün Vizyonu: Erişim hakları tanımlanmış yetkili kişi ve kuruluşlarca ulaşılabilir, tüm vatandaşları kapsayan, her bireyin kendi bilgilerine erişebileceği işlevsel bir sağlık veri tabanının, yüksek bant genişlikli ve tüm ülkeyi kapsayan bir iletişim omurgasında paylaşılması ve tele-tıp uygulamalarına varan teknolojilerin mesleki pratikte kullanılmasıdır.

Kamusal Elektronik Hizmet Sektörünün Vizyonu: Kamu hizmetlerinde verimliliğin artırılması, vatandaşların devlet ile olan her türlü işlemini elektronik ortamda gerçekleştirme olanağının sağlanması ve bunun ayrılmaz bir parçası olarak halkın demokratik beklentilerinin karşılanması ve katılımcılığın geliştirilmesidir.

Kamu kurumlarında üretilen halka açık bilgilerin tamamının elektronik ortama aktarılarak enformasyon alt yapısı yoluyla tüm ülke düzeyinde ve bütün vatandaşlar için uzaktan erişilebilir hale getirilmesidir.

Kamusal Yönetim Bilgi Sektörünün Vizyonu: Bilgi toplumunda, kamu hizmetlerinin çağdaş, verimli, hızlı ve şeffaf şekilde yürütülmesi için kamu yönetimi bilgi sistemlerinin en kısa sürede kurulması ve kullanılmasıdır.

Elektronik Ticaret Sektörünün Vizyonu: Elektronik ticaret uygulamalarının geliştirilmesi suretiyle küreselleşme, rekabet üstünlüğü ve uluslararası ticaretten daha çok pay alınması ve sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlanmasıdır.

Teknoloji Çalışma Grubunun Vizyonu: Türkiye; üniversiteleri, sanayi, yetişmiş insan kaynakları ve ar-ge'ye verdiği önem ile enformasyon teknolojileri alanında küresel ölçekte bir teknoloji geliştirme ve üretim ağı olmalıdır.

Ülkemiz, kurumları ve bireylerince etkin bir şekilde kullanılan, geniş seçeneklere sahip hizmet ve içeriklerin üzerinden adil bir şekilde sunulduğu bir enformasyon alt yapısı kurmalıdır.

Görüldüğü gibi, bu vizyon ifadeleri, AB içeriğindeki 6. Çerçeve Programında belirlenmiş hedeflerle büyük oranda örtüşmektedir.

Türkiye'de Enformasyon Sektörünün Durumu

Türkiye, son yıllarda enformasyon alt yapısı açısından hızlı bir gelişme göstermektedir. Nüfusu 30 milyonu aşan 37 ülke arasında internet kullanıcılarının oranı açısından 13. sıradadır (Bkz. Çizelge 1). Diğer taraftan, bilimsel açıdan dünyaca saygınlığı kabul edilmiş dergilerde yayınlanmış makaleler göz önüne alınarak yapılan sıralamalara göre Türkiye 2002 yılında, 100 ülke arasında,

Kore Cumhuriyeti	52,11
Amerika Birleşik Devletleri	50,15
Kanada	46,66
Japonya	38,42
Almanya	37,36
Birleşik Krallık	32,96
İtalya	26,89
Fransa	26,38
İspanya	18,27
Arjantin	10,08
Polonya	9,84
Güney Afrika Cumhuriyeti	6,49
Türkiye	6,04
Tayland	5,77
Brezilya	4,66
Meksika	3,62
Rusya Federasyonu	2,93
Kolombiya	2,70
Çin Halk Cumhuriyeti*	2,57
Filipinler	2,56
Endonezya	1,91
Kenya	1,60
İran	1,56
Fas	1,37
Vietnam	1,24
Ukrayna	1,19
Mısır	0,93
Hindistan	0,68
Cezayir	0,65
Pakistan	0,34
Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti	0,30
Sudan	0,18
Bangladeş	0,10
Etiyopya	0,04
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	0,01
Myanmar	0,01
* Hong Kong	36,68

Çizelge 1: 2001 Yılında 100 Nüfus Başına İnternet Kullanıcı Sayıları
* (30 milyon ve daha yüksek nüfuslu ülkelerde)

Kaynak: UNSD. (2003). Goal 8. develop a global partnership for development. [Çevrim içi],
Elektronik adres: http://unstats.un.org/unsd/mi/mi_series_xrxx.asp?row_id=605

9303 bilimsel makale ile 22. sıradadır (Schneegans, 2003, s. 3). 1990 yılında ise Türkiye, yalnız 1177 makale ile 41. sıradaydı*. Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Norveç gibi bilimsel alanda ileri ülkeler, bu açıdan halen Türkiye'nin gerisindedir. Bilimsel yetkinliğin bir göstergesi olan makale sayılarına göre yapılmış bu sıralama, doğal olarak enformasyona ulaşma ve değerlendirme kapasitesinin de bir göstergesidir.

İnternetin Türkiye'ye girişinin öncülüğünü yapmış olan TÜBİTAK'ın ULAKBİM üzerinden kurmuş olduğu yüksek hızlı ve büyük bant genişlikli akademik bilgi ulaşım ağı (UlakNet), Türkiye'nin bilimsel yayınlar açısından ulaşmış olduğu bu hızlı gelişmeye kuşkusuz önemli katkı sağlamıştır.

Türkiye'de bilgisayara ve internete ulaşım, gittikçe düşen fiyatlar nedeniyle çoğalan bilgisayar sahipliği ve özellikle bilgisayar sahibi olmadan da internet bağlantılı bilgisayara erişimin kolaylaşması kapsamında (internet kafeler, iş yerlerinde bilgisayar kullanımının yaygınlaşması vb. nedenlerle) hızla artmaktadır. İnternet, artık akademik ve üst idari kademelerin ötesinde sıradan okul öğrencisi, küçük memur, esnaf ve ev hanımları gibi yaygın toplum kesimlerinin kullandığı bir araç durumuna gelmiş bulunuyor. Bu sevindirici gelişme, Türkiye'nin toplum kesimlerine yaygın ve tutarlı bir enformasyon politikası oluşturmasını da zorlayıcı boyutlara gelmesini sağlamıştır.

Türkiye'de Benimsenecek Enformasyon Politikasının Ana Ögeleri

Türkiye'nin benimseyeceği enformasyon politikasının ana ögeleri şu üç başlık altında sıralanabilir:

- Enformasyon iletişim alt yapısı, donanım ve ülke çapında ağ yönetimi,
- Teknik ve idari mevzuat,
- İçerik.

Dünyada enformasyon (bilgi toplumu) alt yapılarının temel işlevleri; hükümet kuruluşları arasında eşgüdümün sağlanması, kamu/özel sektör işbirliği, kamuda ve özel sektörde politika oluşturulması, çeşitli alt konularda çalışma grupları kurulması ve en geniş kapsamda toplumsal katılımın ve alt yapıya erişimin sağlanabilmesi için parasal fonlar ve örgütlenmenin sağlanması olarak sıralanabilir.

*ISI. Web of Science: Science Citation Index-Expanded (SCI-EXP) – [Çevrim içi], Elektronik adres: <http://atlas.ulakbim.gov.tr/cgi-isi/CIW.cgi>

Türkiye’de enformasyon iletişim alt yapısı, donanım ve ülke çapında ağ yönetimi ile ilgili sorunların tartışılıp çözüm önerileri geliştirme amacına yönelik TUENA çalışması kapsamındaki Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planı, ara çıktılar oluşturduktan sonra uygulama aşamasına gelmeden bekler durumdadır. Ancak, bu çalışmanın önerileri arasında bulunan özerk nitelikteki Türk Telekomünikasyon Kurumu oluşturulmuştur. Bu kurum TRT, RTÜK, Tel-siz Genel Müdürlüğü, Haberleşme Genel Müdürlüğü, Haberleşme Yüksek Kurulu gibi çeşitli yapılar tarafından yürütülmekte olan ve yetki paylaşımı açık olmayan kurumların hizmetlerini tek bir yetki altında birleştirme şeklinde bir işlevi gerçekleştirme amacındadır. Çok önemli olan bu alandaki gelişmenin, fiziksel olarak alt yapıya yansıtılması kademeli olarak gerçekleştirilecektir.

Amaç, telefon sisteminin dışındaki yüksek hızlı erişim ortamlarının da kullanımıyla, internete geniş bir bant aralığında ve gelişmiş ülkelerde olan yüksek hızlarda erişimin sağlanmasıdır. Bu teknik kolaylık, beraberinde uygulamada yaygınlığı da getirecektir. Halen, kamu yatırımlarından bağımsız olarak çeşitli özel şirketler, uydu bağlantılarıyla yüksek hızlı erişim hizmeti sunabilmektedirler.

Teknik ve idari mevzuat açısından istenen düzenlemeler Türk Telekomünikasyon Kurumu yasal yapısı içinde oluşturulmuştur. Bunların tam randımanlı olarak yürürlüğe girmesi zaman alacaktır. Ancak, düşünce ve uygulama doğru yöndedir. Bu kapsamda, alt yapının işletilmesinin ötesinde, bilgi iletişim ağına kamuyla ilgili hangi bilgilerin ne ölçüde gireceği ve hangi kurumların hangi hizmetleri ne ölçüde internet üzerinden verebileceği yine mevzuatla düzenlemesi gerekli konulardır.

Ayrıca, bilgi güvenliğinin sağlanması ve özel yaşamın korunması ile ilgili mevzuat ve uygulamaları üzerinde düşünülmelidir.

Mevzuat açısından boşluklar bulunan ve önem arz eden başka bir nokta da, hızla gelişme eğilimi gösteren e-ticaret ile ilgili güvenliği sağlayıcı (e-şirketlerin statüleri, denetlenmeleri, kredi kartı güvenliği vb.) ve tüketiciyi koruyucu yasal düzenlemelerin getirilmesidir. Bu çerçevede, elektronik imza ve bunun güvenliği ile ilgili teknik ve yasal düzenlemelerin getirilmesi öncelikli konular arasında olmalıdır.

İnternet üzerindeki topluma zararlı sitelerin denetimi ve bu denetimin hangi kurumlarca, bilgi yayma ve edinme özgürlüğüne zarar vermeyecek biçimde, hassas dengeler gözetilerek nasıl yapılacağı bir diğer sorundur.

Türkiye için geçerli olacak bir enformasyon politikasının en önemli boyutu, kanımca, enformasyon kanallarına aktarılacak bilgilerin içeriğidir. İnternet başta olmak üzere enformasyon kanallarına serbestçe aktarılmakta olan birçok bilginin, başta kamu ve kişi güvenliği olmak üzere, ticari değeri olan (patentlenebilir veya *know-how* içeren) bilgileri veya bu bilgilere ulaşmaya olanak sağlayıcı ip uçlarını içerdiği anlaşılmaktadır. Bunu önleyici, ticari değeri olabilecek bilgileri (kolay uygulanabilir bir yöntemle) patent koruması altına aldıktan sonra internete aktarmayı sağlayıcı bir yasa ABD’de yürürlüktedir. The Bayh-Dole Act (1981) olarak bilinen bu yasanın amacı, üniversite-sanayi işbirliğinin (ikisi arasındaki bilgi akışının) kurallara bağlanarak kolaylaştırılması olduğunu belirtilmesine karşın, bu türden yasaların “açık bilimi” engelleyici olduğunu öne süren pek çok karşıtı vardır. Türkiye açısından henüz bir tehlike oluşturmamakla birlikte, bu konuya yaklaşım şimdiden düşünülmelidir.

Türkiye’de yayınlanan bazı gazetelerin ve dergilerin internetten ulaşılabilen ücretsiz kopyaları şimdilik bu süreli yayınların sürümünü azaltmamaktadır. İnternetin yaygınlaşması bunların da paralı sitelerde kullanıma sunulması gereğini gündeme getirebilecektir.

Ücret ödenerek girilen siteler başka bir ilgi konusudur. Bilginin parasal karşılığı günümüzde hızla artmaktadır. Bu nedenle bedelsiz ve bedelli bilgi ayırımı, enformasyon kanalları yaygınlaştıkça, önemini de artıracaktır. Ücretli sitelerle ilgili yapılabirlik ve uygulama kuralları e-ticaretle ilgili ilkeler göz önünde tutularak gerçekleştirilmelidir.

E-devlet ve e-Türkiye girişimleri, içerik açısından pek çok toplumsal, teknik ve yasal yansımalar getireceğinden, bu yazımdaki önceki tartışma çerçevesinde, dikkatle ancak zaman içinde gittikçe artan kapsamda kesinlikle gerçekleştirilmelidir. AB mevzuatına uyum ve AB ile entegrasyon çabaları bunu zorunlu duruma getirmektedir.

Ulusal enformasyon politikasının oluşturulması çerçevesinde, uzaktan eğitim konusu ayrı bir ilgi alanı ve bugün, internet ortamının, bütün dünyada en yararlı olduğu kullanım alanlarından biri olduğu konusunda görüş birliği vardır. Nitelikli ders programlarının deneyimli ve uzman eğiticilerce, internet üzerinden, interaktif katılıma olanak sağlayacak şekilde, fiziksel açıdan erişimi zor uzak köylere kadar ulaştırılabilir olması, bugünün teknik düzeyi açısından bir ütopya olmaktan çıkmış, bir yatırım kararı şekline dönüşmüştür. Milli Eğitim Bakanlığı,

Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü'nün bu amaçla hazırlanmış çeşitli projeleri kaynak bekler durumdadır. Uzaktan eğitim veya e-eğitim Türkiye'nin benimseyeceği enformasyon politikaları içeriğinde e-devlet ve e-Türkiye yaklaşımları kadar önemli bir yere sahip olmalıdır. Ülkelerin geleceğin dünyasında var olabilme yetenekleri, geçerli alanlarda eğitilmiş insan gücü açısından ne kadar zengin olduklarına bağlıdır. Geniş toprakları ve büyük genç nüfusu olan Türkiye, enformasyon politikaları içinde, örgün veya yaygın, eğitim amaçlı bilgi iletişimini ön planda tutmak zorundadır kanısındayım.

Bilim ve diğer düşünce ürünlerinin etkili olarak duyurumu, enformasyon politikaları açısından önemli bir gereksinimdir. Bilgi birikiminin artması ve bilgi dünyasının büyümesi bu yolla gerçekleşebilir. Kuzey yarım kürenin gelişmiş ülkeleri bunu çok etkili bir biçimde yerine getirmektedirler. Bu ülkelerin bilim adamlarınca yayın şekline getirilmiş bilimsel çalışmaları, İngilizce'nin artık uluslararası iletişim dili niteliğini kazanmış olması nedeniyle, İngilizce dilinde, veya çalışmanın kendisi İngilizce değilse, İngilizce özü (*abstrakt*) ile duyurulmaktadır. Bu duyurumun etkinliğine bağlı olarak o makaleye atıflar artmakta, ülkenin bilim dünyası içindeki yeri sağlamlaşıp, saygınlığı gelişmektedir. Bu gelişme, aynı zamanda makalenin sahibine ve dolayısıyla, makalenin çıkmış olduğu ülkeye de önemli ekonomik katkılar sağlama potansiyelini taşımaktadır. Bütün bunların dışında, ülkelerin dünya çapındaki konumunu belirleyici "ülke imajı" oluşturma açısından bilimsel düzey, başka göstergelerle (örneğin, sanatsal ve sportif alanlardaki başarı) birlikte önemli bir rol oynamaktadır.

Türkiye, bilimsel gücünü başta kendi içine ve sonra da dış dünyaya tanıtmada şimdiye kadar yeterince etkili olamamıştır. Türkiye'nin benimseyeceği enformasyon politikası çerçevesinde bu konuya özel önem verilmesi şarttır. TÜBİTAK'ın ULAKBİM aracılığıyla yürütmekte olduğu çalışmalar, şimdiye kadar önemli katkı sağlamış olmakla birlikte, henüz yeterli değildir. Türk bilim adamları, nitelikli çalışmalarını yurt içindeki yayınlarda yayımlamak yerine, halen konularında yurt dışında çıkan saygınlık taşıyan yabancı dergilerde yayımlamayı tercih etmektedirler. Benimsenecek bir enformasyon politikası, bilimsel düzeyi yüksek hakemli dergilerin Türkiye'de yayımlanmasını özendirme ve bu dergilerde yer alacak makaleleri etkili bir şekilde dünya çapında duyurarak Türk bilim adamlarının başarıları ile birlikte ülkedeki bilimsel yayınların düzeylerini de tanıtmaya bir arada içermelidir.

Türkiye, enformasyon politikaları açısından, bütün boyutlarıyla dünyadaki eğilimleri titizlikle inceleyen ve bunlarla gecikmeden uyum sağlayabilecek bir konumda olmaya büyük özen göstermelidir. Çağdaş dünyanın itici gücü enformasyondur ve ülkelerin çağdaş eğilimleri yakalayabilme ve çağdaş dünyanın bir parçası olabilme yolundaki durumları, küresel enformasyon politikaları ile ne derecede uyum sağlayabildikleri ile yakından ilgilidir. Bu açıdan Türkiye'nin enformasyon politikalarının, gerek teknik gerekse içerik açısından, olanaklı en kısa sürede, TUENA raporunda da belirtildiği gibi, ülkenin genel çıkarları gözetilerek, dünya ile uyumlu duruma getirilmesi ülkenin öncelikli konuları arasında olmalıdır.

Kaynakça

- Community Research and Development Information Service (CORDIS). Sixth Framework Programme (FP6)- Research and Technology Development Beyond 2002-2006. [Çevrim içi], Elektronik adres: <http://www.cordis.lu/fp6/eoi-instruments> [9 Temmuz 2002].
- ISI. Web of Science: Science Citation Index-Expanded (SCI-EXP) – [Çevrim içi], Elektronik adres: <http://atlas.ulakbim.gov.tr/cgi-isi/CIW.cgi> [9 Temmuz 2002].
- Schneegans, S. (2003). What future for open science. *A World of Science*, 1(4): 2-7. [Çevrim içi], Elektronik adres: http://www.unesco.org/science/world_sc_july03.pdf [9 Temmuz 2002].
- TUENA. (1998). *Bilgi toplumu 2010: Çalışma raporu, Antalya, 4-5 Temmuz 1998*. Ankara: Ulaştırma Bakanlığı. [Çevrim içi], Elektronik adres: http://www.tuena.tubitak.gov.tr/pdf/bt2010_ws.pdf [9 Temmuz 2002].
- TUENA. (1999). *Türkiye ulusal enformasyon altyapısı ana planı: Sonuç raporu*. Ankara: Ulaştırma Bakanlığı.
- TÜBİTAK-BİLTEN (2001). *Bilgi teknolojileri yaygınlık ve kullanım araştırması 2000*. Ankara: Bilgi Teknolojileri ve Elektronik Araştırma Enstitüsü.